

Professor de Ciència Política de la Universitat Oberta de Catalunya

Mikel Barreda*

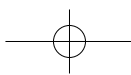
La qualitat de les democràcies llatinoamericanes**

Els processos de transició a la democràcia de l'Europa meridional i de l'Amèrica Llatina van captar l'interès de molts científics socials en els anys vuitanta. Els quatre volums compilats per Guillermo O'Donnell, Philippe C. Schmitter i Laurence Whitehead *Transicions des d'un govern autoritari* (1986) o el llibre de Samuel P. Huntington *La tercera onada democratitzadora* (1991) en són una bona mostra. Passats vint anys, el focus d'atenció acadèmic ha virat cap a les característiques i al «rendiment» d'aquestes democràcies. És a dir, les qüestions relacionades amb la transició i la consolidació democràtica han donat pas als esforços per mesurar-ne la qualitat. Precisament, el professor Barreda aplica aquesta nova perspectiva a les democràcies llatinoamericanes. L'autor aborda el concepte de qualitat de la democràcia, n'identifica les principals dimensions i a partir d'una anàlisi quantitativa intenta determinar el nivell de qualitat dels sistemes polítics de la regió. Els resultats indiquen que la qualitat de les democràcies és força diferent entre uns països i altres, fet que, com posa de relleu el mateix autor, es podria explicar per factors estructurals, institucionals, socioculturals i, sobretot, per l'experiència democràtica prèvia.

En l'última dècada, l'atenció internacional envers la política llatinoamericana ha experimentat una transformació substantiva. Ara que la democràcia ha donat mostres suficients de continuïtat a la regió (amb alguns

* mbarreda@uoc.edu

** L'autor vol agrair els comentaris i suggeriments de Leticia M. Ruiz i Rosa Carrillo.

sobresalts excepcionals), les qüestions de la «transició» i la «consolidació» ja no desperten tant d'interès. El focus d'atenció s'ha dirigit cap a les característiques i el rendiment de les noves democràcies. Només cal fer una ullada a la premsa internacional dels darrers anys per adonar-se'n: a excepció d'alguns episodis d'inestabilitat democràtica (per exemple, el cop d'estat contra el president hondureny l'any passat), les notícies s'han centrat en els nous actors, institucions i polítiques de les democràcies llatinoamericanes. Tot i així, la imatge que se'n projecta és, amb freqüència, molt simplista i estereotipada. Sovint es recorre a vells tòpics de la realitat llatinoamericana, com que el populisme i el cabdillisme dominen les relacions polítiques, que la corrupció és un «mal endèmic» de la regió o que no hi ha «autèntics» partits polítics.

En aquestes circumstàncies és oportú fer un examen més serè i analític de les democràcies llatinoamericanes del que solen oferir els mitjans de comunicació. En concret, aquest article s'ocupa d'un tema que avui suscita molta preocupació dins i fora de l'Amèrica Llatina: la qualitat de les democràcies de la regió. Per tractar aquest tema s'intentarà donar resposta a tres preguntes bàsiques: 1) les democràcies llatinoamericanes estan realment tan malament com sovint es diu?; 2) tenen un nivell de qualitat similar o hi ha diferències significatives entre elles?; i 3) si hi ha diferències, a què es poden deure? Com a pas previ a aquestes qüestions cal precisar què és la qualitat de la democràcia i quins patrons o estàndards s'han de tenir en compte per avaluar el nivell de qualitat democràtica.

Què s'entén per qualitat de la democràcia?

La qualitat de la democràcia, malgrat la popularitat que ha anat adquirint, és un concepte complex, sobre el qual no s'ha aconseguit un consens elemental pel que fa a la definició. En efecte, si desagreguem el terme en els seus dos components (*democràcia* i *qualitat*) veiem que cadascun té interpretacions molt disperses. Fins i tot quan es parteix d'una noció similar de democràcia es poden emprar diferents paràmetres per analitzar-ne i avaluar-ne el nivell de qualitat. Al marge de la controvèrsia sobre el significat del concepte, és impor-

La qualitat de la democràcia és un concepte complex sobre el qual no s'ha aconseguit un consens elemental pel que fa a la definició.

tant tenir present que l'anàlisi de la qualitat democràtica només es pot aplicar a societats que han assumit un grau de democratització mínim, és a dir, que compleixen els requisits elementals d'una democràcia. I és que no sembla lògic pretendre examinar la qualitat d'un objecte de l'existència del qual, en certa manera, es dubta.

En l'anàlisi de les democràcies hi ha dues grans categories: una interessada en les qüestions instrumentals o procedimentals i una altra interessada en els aspectes substantius o finalistes.

Si bé les aproximacions conceptuals a la democràcia són molt heterogènies, s'hi poden identificar dos grans grups. D'una banda, les definicions que es fixen en les condicions mínimes, indispensables, del que és una democràcia: les qüestions procedimentals. L'atenció es dirigeix, sobretot, als mecanismes i les institucions que regulen l'accés al poder polític (per exemple, l'existència d'eleccions lliures i competitives). En concret, la noció cèlebre de «règim democràtic (o poliarquia)» de Dahl (2002) ha estat font d'inspiració de nombrosos estudis sobre qualitat democràtica.¹

Alguns autors, com O'Donnell (2001), han remarcat la necessitat d'atendre també els procediments i les institucions que controlen l'exercici del poder polític (l'estat de dret, els tribunals de comptes o el defensor del poble).²

D'altra banda, hi ha les definicions que amplien el contingut de la democràcia amb aspectes substantius i finalistes. La democràcia no només implica certs procediments per escollir i controlar el poder polític, sinó també objectius i resultats que es pretenen assolir, com ara el desenvolupament econòmic, la justícia social, la igualtat o la deliberació pública. En el camp de la teoria política podem trobar definicions substantives de democràcia molt diverses, vinculades a diferents corrents intel·lectuals (liberals, neoliberals, deliberatius, etc.) i que serveixen de base per a la reflexió sobre la qualitat de la democràcia. Per exemple, des de les posicions democràtico-deliberatives es reivindica la garantia de la discussió pública com a criteri clau de qualitat d'una democràcia (Velasco, 2006).

Les definicions procedimentals de democràcia són molt més fàcils d'operacionalitzar i d'aplicar a l'anàlisi empírica. De fet, la gran majoria dels estudis que han examinat i mesurat la qualitat de les democràcies ho han fet basant-se en aquest tipus de definicions. L'estudi que presento sobre l'Amèrica Llatina no n'és una excepció: assumeix el concepte de poliar-

quia de Dahl com a marc general per analitzar la qualitat democràtica, però hi incorpora un altre aspecte que no s'ha desenvolupat prou en el concepte de poliarquia: el control del poder polític.

A partir d'aquí podem fer un pas més en l'operacionalització del concepte de qualitat democràtica i identificar-hi cinc dimensions bàsiques: tres són pròpies de la noció de poliarquia (respecte de drets polítics i llibertats civils, *responsiveness* i participació), i dues, de la idea de control po-

Quadre 1. Dimensions bàsiques de qualitat democràtica	
<i>Respecte de drets polítics i llibertats civils</i>	La seva garantia efectiva és necessària perquè els ciutadans puguin escollir els governants, formular les seves preferències polítiques i traslladar-les a l'arena pública.
<i>Responsiveness</i>	Capacitat del govern per respondre a les preferències dels ciutadans. Les eleccions són l'instrument principal que permet als ciutadans transmetre quines polítiques volen que es duguin a terme.
<i>Participació</i>	El nivell de participació política és una expressió de salut democràtica important. Una de les raons és que, a més participació, més probabilitat que el govern i les seves decisions representin les preferències d'un gran nombre de ciutadans.
<i>Rendició de comptes (o accountability)</i>	El govern i els representants polítics estan subjectes a tres tipus de mecanismes que posen límits a possibles abusos de poder: <i>rendició de comptes vertical</i> (a través d'eleccions), <i>horitzontal</i> (a través de certes institucions estatals) i <i>social</i> (a través de grups de la societat civil o individus).
<i>Estat de dret</i>	Existència d'un sistema legal que fa efectius els drets polítics, les llibertats civils i els mecanismes de rendició de comptes. Sense un estat de dret vigorós, defensat per un poder judicial independent, la igualtat i la dignitat dels ciutadans corre perill.

Font: elaboració pròpia.

La qualitat de les democràcies llatinoamericanes

lític (estat de dret i rendició de comptes). La literatura especialitzada utilitza sovint aquestes dimensions (vegeu el quadre 1).³

En algunes ocasions esdevé difícil delimitar amb precisió les fronteres entre unes dimensions i altres. Per exemple, un dels tipus de mecanismes de rendició de comptes, l'horitzontal, tracta de materialitzar el principi de separació de poders propi de l'estat de dret i, per tant, podria considerar-se part d'aquest últim. En realitat, totes aquestes dimensions, tal com ha assenyalat la literatura, estan interrelacionades teòricament i empíricament (Levine i Molina, 2007).

El mesurament de la qualitat democràtica a l'Amèrica Llatina

Una de les maneres més comunes d'analitzar i de mesurar empíricament la qualitat de la democràcia és recórrer a indicadors quantitius. L'índex de llibertat que publica anualment l'organització Freedom House (FH) és un dels més emprats. A partir d'enquestes a experts, l'índex mesura el nivell de llibertat d'un país segons dues categories: *i*) el respecte dels drets polítics (dret a participar en el procés polític, a ser escollit representant, etc.); *ii*) la garantia de les llibertats civils (d'expressió i creença, estat de dret, etc.). Les puntuacions de cada categoria se situen en una escala d'1 (totalment lliure) a 7 (totalment no lliure).

Tots els països llatinoamericans que ha analitzat FH es consideren «democràcies electorals», tot i que hi ha diferències pel que fa a la garantia efectiva dels drets polítics i les llibertats civils (vegeu quadre 2). En concret,

Xile, Costa Rica i l'Uruguai gaudeixen d'una salut democràtica i d'un sistema garantista de drets i llibertats superior a la resta de països de l'Amèrica Llatina.

deu de les democràcies s'inscriuen en la categoria «lliure» (amb valors entre 1 i 2,5) i vuit en la de «parcialment lliure» (valors entre 3 i 5). Xile, Costa Rica i l'Uruguai hi ocupen les millors posicions. Qualsevol persona que conegui mínimament la regió o que consulti literatura especialitzada sobre ella pot constatar que aquests tres països gaudeixen d'una salut democràtica i d'un sistema garantista de drets i llibertats superior a la resta. Per contra, Veneçuela se situa a la cua del rànquing. Això s'explica, sobretot, per la dècada de govern de Chàvez,

que ha erosionat considerablement els fonaments de la democràcia. Un informe polèmic de l'ONG Human Rights Watch (2008) detalla un con-

Quadre 2. Índex de llibertat de Freedom House per a les divuit democràcies de l'Amèrica Llatina (2009)

	Drets polítics	Llibertats civils	Estatus
Argentina	2	2	Lliure
Bolívia	3	3	Parcial. Lliure
Brasil	2	2	Lliure
Xile	1	1	Lliure
Colòmbia	3	4	Parcial. Lliure
Costa Rica	1	1	Lliure
Rep. Dominicana	2	2	Lliure
Equador	3	3	Parcial. Lliure
El Salvador	2	3	Lliure
Guatemala	3	4	Parcial. Lliure
Hondures	3	3	Parcial. Lliure
Mèxic	2	3	Lliure
Nicaragua	4	3	Parcial. Lliure
Panamà	1	2	Lliure
Paraguai	3	3	Parcial. Lliure
Perú	2	3	Lliure
Uruguai	1	1	Lliure
Veneçuela	4	4	Parcial. Lliure

Font: elaboració pròpia a partir de dades de FH.

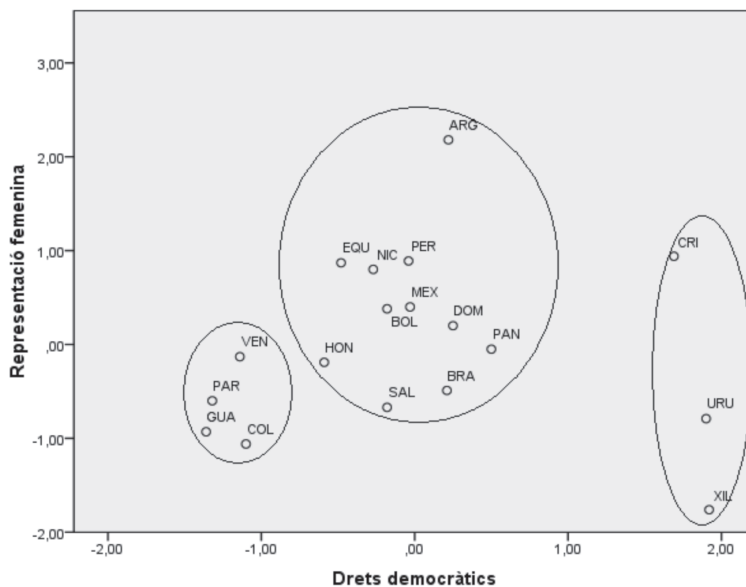
junt de mesures impulsades pel Govern veneçolà en aquesta línia, com ara la censura i la discriminació de l'oposició política, el tancament de mitjans de comunicació o la intromissió en l'acció del poder judicial.

Com s'ha indicat abans, els mitjans de comunicació internacionals solen transmetre una imatge molt negativa dels sistemes polítics llatinoamericans, i els titllen, per exemple, de «semidemocràcies», «democràcies populistes» o «democràcies formals però no reals». Les dades de FH no avalen aquesta imatge. És cert que hi ha carències i debilitats molt importants, però bona part dels països compleix uns estàndards mínims de garantia dels drets i les llibertats democràtiques. A la vegada, no és just ficar totes les democràcies al mateix sac, ja que les diferències de qualitat entre les unes i les altres són molt notables.

No és just ficar totes les democràcies llatinoamericanes al mateix sac, ja que les diferències de qualitat entre les unes i les altres són molt notables.

En un treball recent he intentat mesurar i comparar amb més precisió el nivell de qualitat de les democràcies de l'Amèrica Llatina, tot recorrent a un conjunt divers d'indicadors (set, en total) relatius a les cinc dimensions assenyalades (Barreda, 2009). L'aplicació d'una anàlisi factorial de components principals m'ha permès establir dos grans criteris de comparació i classificació d'aquestes democràcies: la garantia de drets democràtics i la representació femenina al parlament.⁴ Tenint en compte que el primer criteri és el més important, es poden identificar tres grups de democràcies segons el seu nivell de qualitat (vegeu gràfic 1).

Gràfic 1. Distribució dels països llatinoamericans en dues dimensions de qualitat democràtica

Nota: les puntuacions factorials de cada país corresponen a la mitjana del període 2000-2008.

Per a més informació sobre l'anàlisi factorial realitzada, vegeu la nota 4.

Font: Barreda (2009).

- Novament, Xile, l'Uruguai i Costa Rica apareixen com les democràcies de més qualitat. Entre elles hi ha una diferència important quant a la representació femenina: mentre que Costa Rica és el segon país llatinoamericà amb més presència de dones al parlament (30,6% de mitjana durant el període 2000-2008), l'Uruguai i, sobretot, Xile se situen a les últimes posicions (11,8% i 12,1%, respectivament). L'explicació principal d'aquestes diferències radica en el sistema de quotes de representació femenina, que només és present a Costa Rica.

- Guatemala, el Paraguai, Veneçuela i Colòmbia conformen el grup de baix nivell de qualitat democràtica. En concret, els dos primers països registren les puntuacions més baixes en l'eix de drets democràtics. Pel que fa a la representació femenina, si bé les diferències no hi són pronunciades, destaca Veneçuela (13% de dones al parlament).

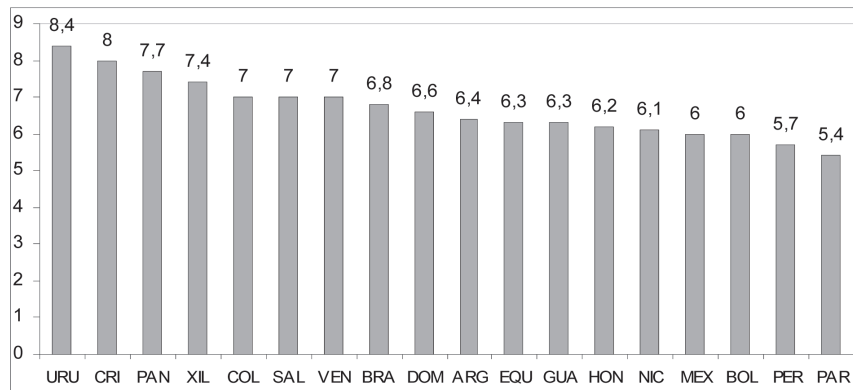
Guatemala, el Paraguai, Veneçuela i Colòmbia conformen el grup de baix nivell de qualitat democràtica.

- Finalment, els onze països restants es troben en una posició intermèdia respecte als altres dos grups. Entre ells hi ha algunes particularitats que cal destacar. Panamà és el país amb una posició més favorable en la garantia de drets democràtics, al contrari que l'Equador i Hondures. Alhora, l'Argentina sobresurt en l'eix de representació política femenina –de fet, és el país llatinoamericà amb més presència de dones al parlament (32,8%).

Com hem vist, l'anàlisi comparativa de les democràcies llatinoamericanes s'ha realitzat a partir de certs paràmetres de qualitat. Però, quina és la percepció que tenen els ciutadans de la qualitat de les seves democràcies? L'Informe 2009 de Latinobarómetro recull una pregunta en la qual es demana als ciutadans que valorin el grau de democràcia del seu país (vegeu gràfic 2). El panorama coincideix en bona part amb la situació descrita abans. De nou, les democràcies de l'Uruguai, Costa Rica i Xile figuren en les posicions més avantatjades, mentre que el Paraguai se situa entre les pitjors. Els casos de major discrepància són els de Veneçuela i Colòmbia, que –malgrat els problemes i debilitats democràtiques comentades– reben una bona valoració per part dels seus ciutadans –una qualificació de «notable». Òbviament, aquestes diferències obeeixen als diferents tipus de dades utilitzades en una anàlisi i en una altra.

La qualitat de les democràcies llatinoamericanes

Gràfic 2. Valoració del grau de democràcia (en escala d'1 a 10) de cada país segons els ciutadans (2009)

Font: elaboració pròpia a partir de dades de Latinobarómetro (2009).

Per tant, s'observen diferències notables en el nivell de qualitat d'unes democràcies i altres. Quines raons poden explicar aquestes diferències? D'això s'ocupa l'apartat següent.

Algunes explicacions del nivell de qualitat democràtica

Determinar les causes del grau de qualitat d'una democràcia és una qüestió complexa que requereix prendre en consideració explicacions molt diverses. Els estudis que se n'han encarregat han posat en relleu quatre tipus de factors: estructurals, l'experiència democràtica prèvia, institucionals i socio-culturals. Seguidament presento els arguments principals estudiats en cada cas i que poden donar compte dels diferents nivells de qualitat de les democràcies llatinoamericanes.

Es poden citar quatre tipus de factors per explicar el grau de qualitat de les democràcies: estructurals, l'experiència democràtica prèvia, institucionals i socioculturals.

Començant per les explicacions estructurals, convé destacar-ne dues: el nivell de desigualtat econòmica i el nivell de fragmentació etnolingüística d'un país. En relació amb la primera, es planteja que una polarització econòmica elevada (o disparitat d'ingressos entre els ciutadans) en un país és desfavorable per a la qualitat democràtica, entre altres raons per-

què les elits de societats desigualitàries són molt reticents a mesures d'a profundament democràtic que posin en perill els seus privilegis. Per exemple, molts estudis han atribuït el fracàs del Brasil a l'hora de garantir els drets ciutadans i l'estat de dret a una «herència de desigualtat brutal» (Hagopian, 2005). Pel que fa a la segona explicació, alguns estudis han evidenciat que les societats amb una fragmentació etnolingüística elevada tenen democràcies de pitjor qualitat –i viceversa– (La Porta *et al.*, 1999; Mainwaring i Pérez-Liñán, 2008). Un dels motius que s'addueix és que en aquestes societats els grups que accedeixen al poder solen desenvolupar polítiques orientades a perjudicar els grups perdedors i restringir la seva llibertat d'oposició.⁵

Un altre tipus d'explicació té a veure amb l'experiència democràtica d'un país. És una idea procedent de la recerca sobre l'origen i/o el manteniment de la democràcia que posa l'èmfasi en l'aprenentatge polític de cada país. La tesi és que la probabilitat que la democràcia emergeixi i/o perduri és més gran si un país té una tradició democràtica destacada. Alguns estudis han traslladat aquesta idea a l'anàlisi de la qualitat de les democràcies llatinoamericanes i han constatat l'impacte positiu del passat democràtic en el seu nivell de qualitat (Altman i Pérez-Liñán, 2002; Mainwaring i Pérez-Liñán, 2008).

Un tercer bloc d'explicacions centra l'atenció en les institucions polítiques. En especial, s'ha ressaltat que la presència d'un sistema de partits amb un nivell d'institucionalització feble té conseqüències perjudicials per a la qualitat democràtica (Mainwaring i Torcal, 2005). N'hi ha prou amb indicar-ne dues raons. D'una banda, un sistema de partits institucionalitzat dèbilment planteja problemes per a la representació electoral, en la mesura que es facilita l'accés al poder de polítics *outsiders* o «antipartidistes» que comporten riscos per a la qualitat democràtica. Val la pena recordar casos com els de Bucaram a l'Equador, Fujimori al Perú o, més recentment, Chávez o Morales, que, després de guanyar les eleccions sense recolzar-se en partits institucionalitzats, han intentat a tot preu ampliar els seus poders i debilitar els mecanismes de control del govern (per exemple, el poder judicial o els mitjans de comunicació). D'altra banda, l'exercici del control

La presència d'un sistema de partits amb un nivell d'institucionalització feble té conseqüències perjudicials per a la qualitat democràtica.

polític a través d'eleccions queda ressentit, ja que en els sistemes poc institucionalitzats els ciutadans han d'afrontar costos d'informació més grans sobre l'acció dels partits i els polítics (pel fet de no disposar de suficients pistes informatives facilitades pels partits).

En els sistemes de partits institucionalitzats dèbilment és habitual la rellevància del clientelisme. Aquesta institució informal constitueix un obstacle significatiu per a la qualitat democràtica, en la mesura que incentiva el particularisme en el tracte als ciutadans i en la distribució de béns públics. Alguns estudis de cas (com el Paraguai) han mostrat que el clientelisme crea un marc d'incentius no gens propici per a reformes institucionals que poden millorar el nivell de qualitat democràtica. Per exemple, reformes orientades a la transparència i el control del finançament partidista, el desenvolupament d'un servei civil meritocràtic o el combat de la corrupció (Abente-Brun, 2007; Barreda i Bou, de pròxima aparició).

Finalment, s'apela també a factors socioculturals per explicar el nivell de qualitat democràtica. Sovint s'atribueix la baixa qualitat d'una democràcia a la supervivència de trets d'una cultura autoritària, però sense arribar a explicar d'on sorgeixen aquests trets i les raons de la seva persistència. Una de les qüestions socioculturals a què més s'ha recorregut en els darrers anys és el capital social. Es defensa que la presència de relacions i de xarxes socials sustentades en la cooperació i la confiança interpersonal –és a dir, el capital social en el sentit de Putnam (1993)– afavoreix la qualitat democràtica. Això és així perquè, entre altres raons, el capital social ajuda a enfortir la responsabilitat democràtica en permetre que els ciutadans s'informin i debatin sobre assumptes col·lectius. Estudis de cas han mostrat les dificultats que suposa un capital social feble per al desenvolupament de democràcies de qualitat (Abente-Brun, 2007).

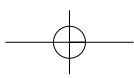
Així doncs, ens trobem davant un gran ventall de possibles explicacions sobre els diferents nivells de qualitat de les democràcies llatinoamericanes. Dit d'una altra manera, són moltes les variables que poden explicar potencialment les bretxes que separen les democràcies de Xile, l'Uruguai i Costa Rica de les de, per exemple, Veneçuela, el Paraguai o Guatemala. Tanmateix, pocs estudis s'han encarregat de tractar integral-

ment i empíricament aquesta qüestió i de determinar la capacitat explicativa de les diferents variables (Mainwaring i Pérez-Liñán, 2008; Barreda, 2009). Amb la poca evidència empírica de què disposem, hi ha un factor que sembla sobresortir damunt la resta: l'experiència democràtica prèvia. Els països llatinoamericans amb més trajectòria democràtica semblen tenir un avantatge significatiu a l'hora de construir democràcies d'alta qualitat.

Significa això que hi ha un determinisme institucional? Només els països que han tingut una trajectòria democràtica destacada poden aspirar a democràcies d'alta qualitat? La resposta és negativa. L'experiència democràtica influeix, però no determina el nivell de qualitat d'una democràcia. Podem indicar almenys dues evidències que ens mostren que el passat polític no condiciona ineludiblement el desenvolupament democràtic d'un país. La primera és que, si apliquéssim al peu de la lletra l'argument del passat polític, no podríem explicar la majoria de les democratitzacions llatinoamericanes dels anys vuitanta i noranta del segle passat, atès que en general partien d'un passat i un llegat marcadament autoritari. Precisament –i aquesta és la segona evidència–, dos dels països amb més tradició democràtica, Veneçuela i Colòmbia (amb quaranta-quatre i cinquanta anys, respectivament, de democràcia durant el segle xx),⁶ avui formen part del grup de països amb democràcies de pitjor qualitat. El passat no és determinant, sinó que ho són altres factors específics de cada país –per exemple, el problema de la inseguretat i la violència que afligeix Colòmbia, o l'acció del govern de Chávez a Veneçuela.

Per bé que el passat democràtic no és determinant, sí que contribueix a elevar significativament el nivell de qualitat d'una democràcia, com a mínim per dos motius. D'una banda, l'existència prèvia de democràcia possibilita l'extensió de valors i d'actituds legitimadors de l'estat de dret i la democràcia entre la ciutadania, fet que representa un actiu important per a la generació de democràcies de qualitat. Això recorda una expressió coneguda de l'època de la Transició espanyola: «No n'hi ha prou amb construir democràcia, també cal construir demòcrates». D'altra banda, una trajectòria democràtica destacada afavoreix la creació de diferents institu-

Per bé que el passat democràtic no és determinant, sí que contribueix a elevar significativament el nivell de qualitat d'una democràcia.

La qualitat de les democràcies llatinoamericanes

cions socials, polítiques i jurídiques que tenen un paper important per a la qualitat d'una democràcia –institucions com partits polítics, un poder judicial independent o mitjans de comunicació plurals.

Com a conclusió

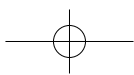
Una de les qüestions clau en l'estudi de la qualitat d'una democràcia és definir els paràmetres amb què s'analitza i s'avalua aquesta qualitat. Aquí he optat per considerar cinc dimensions bàsiques, que es justifiquen suficientment tant en la teoria de la democràcia com en els estudis empírics sobre qualitat democràtica: respecte de drets polítics i llibertats civils, *responsiveness*, participació, estat de dret i rendició de comptes.

A partir d'aquestes dimensions i d'indicadors específics de cadascuna d'elles, he dut a terme un estudi sobre la qualitat de les democràcies llatinoamericanes. D'aquest treball es deriven dues grans conclusions. La primera és que la qualitat de les democràcies és força dispar d'uns països a altres, tot i que, en conjunt, no s'evidencia un panorama tan crític com sovint transmeten els mitjans de comunicació internacionals. Òbviament, no som davant països amb una salut democràtica «a l'escandinava», però la majoria compleix uns estàndards elementals de garantia de drets i llibertats democràtiques.

No som davant països amb una salut democràtica «a l'escandinava», però la majoria compleix uns estàndards elementals de garantia de drets i llibertats democràtiques.

La segona conclusió es refereix a l'explicació de la variació en el nivell de qualitat democràtica. Determinar què és el que fa que unes democràcies tinguin més o menys qualitat és una tasca complexa que exigeix prendre en consideració factors molt diversos. D'acord amb alguns treballs recents, el factor que sembla tenir més incidència en el nivell de qualitat és l'experiència democràtica del país. Una trajectòria democràtica més àmplia afavoreix un nivell de qualitat democràtica més elevat. Ara bé, això no significa que necessàriament hagi de ser així sempre; per tant, no es pot parlar de determinisme institucional.

Laurence Whitehead (2002) ha remarcat que la democràcia, més que no pas una «cosa» de què es dota una societat, és un «viatge» que desenvolupa. En aquest sentit, el perfeccionament d'una democràcia exigeix una

dedicació constant. A l'Amèrica Llatina s'ha fet –malgrat les limitacions democràtiques existents– un esforç democratitzador notable en les dues darreres dècades. De totes maneres, cal no abaixar la guàrdia i seguir atentament el que succeeix en cada democràcia. Com hem vist, els treballs sobre qualitat democràtica tenen un paper destacat en aquest cas.

Referències bibliogràfiques

- CASTELLS, Manuel. 2009. *Comunicació i poder*. Oxford University Press, Alianza Editorial i UOC Press.
- ABENTE-BRUN, Diego. 2007. «The Quality of Democracy in Small South American Countries: The Case of Paraguay». *Document de treball* [Kellogg Institute for International Studies], núm. 343.
- ALTMAN, David; PÉREZ-LIÑÁN, Aníbal. 2002. «Assessing the Quality of Democracy: Freedom, Competitiveness and Participation in Eighteen Latin American Countries». *Democratization*, vol. 9, núm. 2: 85-100.
- BARREDA, Mikel. 2009. «La calidad de la democracia en América Latina: Medición y claves explicativas». *Actas del IX Congreso de AECPA*. http://www.aecpa.es/archivos/congresos/congreso_09/grupos-trabajo/area04/GT05/02.pdf
- BARREDA, Mikel; BOU, Marc. *De pròxima aparició*. «La calidad de la democracia paraguaya: Un avance sobre caminos tortuosos». *América Latina Hoy*.
- DAHL, Robert. 2002. *La poliarquía: Participación y oposición*. Madrid: Tecnos.
- DIAMOND, Larry; MORLINO, Leonardo. 2004. «The Quality of Democracy. An Overview». *Journal of Democracy*, vol. 15, núm. 4: 20-31.
- HAGOPIAN, Frances. 2005. «Derechos, representación y la creciente calidad de la democracia en Brasil y Chile». *Política y gobierno*, vol. 12, núm. 1: 41-90.
- HUMAN RIGHTS WATCH. 2008. *Una década de Chávez. Intolerancia política y oportunidades perdidas para el progreso de los derechos humanos en Venezuela*. Nova York: Human Right Watch. <http://www.hrw.org/legacy/spanish/reports/2008/venezuela0908/>
- LA PORTA, Rafael, et al. 1999. «The Quality of Government». *The Journal of Law, Economics & Organization*, vol. 15, núm. 1: 222-279.
- LATINOBARÓMETRO. *Informe 2009*. Santiago de Chile: Latinobarómetro. <http://www.latinobarometro.org/>
- LEVINE, Daniel H.; MOLINA, José E. 2007. «La calidad de la democracia en

La qualitat de les democràcies llatinoamericanes

- América Latina: Una visión comparada». *América Latina Hoy*, núm. 45: 17-46.
- MAINWARING, Scott; PÉREZ-LIÑÁN, Aníbal. 2008. «Regime Legacies and Democratization: Explaining Variance in the Level of Democracy in Latin America, 1978-2004». *Document de treball* [Kellogg Institute for International Studies], núm. 354.
- MAINWARING, Scott; TORCAL, Mariano. 2005. «La institucionalización de los sistemas de partidos y la teoría del sistema partidista después de la tercera ola democratizadora». *América Latina Hoy*, núm. 41: 141-173.
- O'DONNELL, Guillermo. 2001. «La irrenunciabilidad del Estado de Derecho». *Instituciones y Desarrollo*, núm. 8-9: 43-82.
- PUTNAM, Robert. 1993. *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- SMITH, Peter H. 2004. «Los ciclos de democracia electoral en América Latina, 1900-2000». *Política y Gobierno*, vol. 11, núm. 2: 189-228.
- VELASCO, Juan C. 2006. «Deliberación y calidad de la democracia». *Claves de razón práctica*, núm. 167: 36-43.
- WHITEHEAD, Laurence. 2002. *Democratization. Theory and Experience*. Oxford: Oxford University Press.

NOTES

- 1** Segons Dahl (2002), un règim democràtic ha de satisfer vuit garanties institucionals bàsiques: llibertat d'associació, llibertat d'expressió, llibertat de vot, elegibilitat per al servei públic, dret dels líders a competir per buscar suport, diversitat de fonts d'informació, eleccions lliures i imparcials, i institucions que garanteixin que la política del govern depengui dels vots i d'altres formes d'expressar les preferències.
- 2** Com planteja O'Donnell (2001: 27): «La democràcia no és només un règim democràtic sinó també una manera particular de relació, entre estat i ciutadans i entre els ciutadans mateixos, sota un tipus d'estat de dret que, junt amb la ciutadania política, sosté la ciutadania civil i una xarxa completa de rendició de comptes». En diversos treballs recents s'han incorporat l'estat de dret i els mecanismes de rendició de comptes als criteris de qualitat d'una democràcia. Vegeu, per exemple, Diamond i Morlino (2004), Levine i Molina (2007) i Hagopian (2005).
- 3** A Barreda (2009) es duu a terme una revisió dels treballs més destacats sobre qualitat de la democràcia, amb una atenció particular als de l'Amèrica Llatina. S'hi pot apreciar la importància d'aquestes dimensions, òbviament en graus diferents. Per exemple, la dimensió *respecte de drets polítics i llibertats civils* és present a tots els treballs examinats, mentre que la inclusió de la dimensió *estat de dret* hi és força més reduïda.

4 Els set indicadors es corresponen a les dimensions de qualitat democràtica de la manera següent: *i) dimensió respecte de drets polítics i llibertats civils*: índex de llibertat (font: Freedom House) i representació de dones al parlament (Inter-Parliamentary Union); *ii) responsivensess*: nivell de satisfacció amb el funcionament de la democràcia (Latinobarómetro); *iii) participació*: proporció de votants (Voter Turnout d'IDEA); *iv) estat de dret*: indicador d'estat de dret (Institut del Banc Mundial); *v) rendició de comptes*: índex de percepció de corrupció (Transparència Internacional) i llibertat de premsa (Freedom House). La informació de cada indicador fa referència, per a cada país llatinoamericà, al període 2000-2008. A partir d'aquests set indicadors he realitzat una anàlisi factorial de components principals –tècnica que permet trobar relacions estadístiques entre diferents variables i extreure una(es) dimensió(ns) subjacent(s) a totes elles. D'aquesta anàlisi surten dos «factors» o dimensions bàsiques de qualitat democràtica. El primer factor és el que reuneix sis dels indicadors i és el més explicatiu. Els indicadors que hi estan més associats són els que mesuren la garantia de drets democràtics. El segon factor es defineix bàsicament per la proporció de dones al parlament. Tenint en compte la puntuació dels països per a cada factor he elaborat el gràfic 1, que ha servit per classificar els diferents països.

5 Alguns estudis han afegit un altre factor estructural que afavoreix la qualitat d'una democràcia: el nivell de desenvolupament econòmic d'un país (Mainwaring i Pérez-Liñán, 2008). Tanmateix, pel que sabem de la recerca sobre democràcia i desenvolupament, les relacions entre ambdues qüestions són molt complexes i estan subjectes a seriosos problemes d'endogeneïtat (no és fàcil determinar-ne quina és la causa i quin és l'efecte).

6 Les dades sobre el nombre d'anys de democràcia procedeixen d'Smith (2004).